

WAARD OM TE WETEN

HILVERSUMS HISTORIE NADER BEKEKEN 5

door

P.W. de Lange

Het tijdperk 1500 tot 1650 (1)

Dit is voor ons land een uiterst belangrijke tijd geweest. Denk maar alleen aan de Reformatie en de Tachtigjarige Oorlog. Ook Hilversum moet dat hebben beleefd. Maar over dit deel van zijn geschiedenis zijn we maar heel gebrekkig ingelicht. Behalve de eerder genoemde reeks gaderboeken van de koptiende en de penningkohieren van de verponding van vast goed uit het midden van de zestiende eeuw, beschikken we praktisch alleen maar over een beperkt aantal incidentele gegevens. Het beeld dat wij ons van het reilen en zeilen van de plaats toentertijd kunnen vormen, vertoont dan ook grote hiaten. Ik heb geprobeerd dit aan de hand van redelijke veronderstellingen enigszins aan te vullen.

Het aantal aangeslagenen in de koptiende is - behalve tussen 1537 en 1566 - voortdurend gestegen; van 153 tot 259. Deze ontwikkeling mogen wij beschouwen als maatgevend voor de hele bevolking, waaromtrent we alleen weten, dat die in 1622 1509 personen telde (v. Dillen, Econ. Hist. Jrb. 21 (1940) p. 67). Het aantal aangeslagenen was toen 234.

Deze ontwikkeling doet veronderstellen, dat de middelen van bestaan minstens in diezelfde mate gegroeid zouden zijn. De bekende feiten zouden ons echter tot het tegendeel moeten doen besluiten. Immers de Naardense industrie, waarvoor gesponnen werd, is in de zestiende eeuw doorlopend en hard achteruit gegaan en heeft zich daarna maar ten dele kunnen herstellen. Het Gooise bos is in de woelige

oorlogsjaren volslagen verdwenen. De stichting van 's-Graveland heeft onder meer de mogelijkheid van turfwinning beperkt. En de brandschting en plundering door de troepen van Montecuculi in 1629 moet een gevoelige slag geweest zijn. Daartegenover ken ik geen enkele positieve factor, de smokkelarij daargelaten, die uiteraard in troebele tijden meer kansen kreeg. Holland en Utrecht waren destijds namelijk onafhankelijke staatjes, elk met een eigen belastingstelsel. De naam Jeneverpad herinnert daar nog aan.

De beschouwing van de toestand omstreeks 1500 leidde tot de conclusie dat er een kleine 100 boeren waren (met een volledig boerenbedrijf) en circa 60 niet-agrariërs. Als boeren zijn toen beschouwd alle personen met een aanslag van $1\frac{1}{2}$ spint graan of meer. Het is nu opvallend, dat ook in 1593 en 1651 er een kleine 100 aangeslagenen zijn met een dergelijke aanslag. Ik vind daarin reden om die groep de boeren te blijven noemen. Nu was het totale areaal bouwland in 1651 circa 8 à 9 procent hoger dan omstreeks 1500. (Ongetwijfeld in hoofdzaak als gevolg van een rechterlijke uitspraak van 1627, waarbij eerdere illegale ontginningen belastbaar werden.) Deze aanwas was echter geheel ten goede gekomen aan de sterk in aantal gegroeide niet-agrariërs. De boeren te zamen zijn er per saldo zelfs nog iets op achteruit gegaan. Daar staat echter tegenover, dat uit een stuk van 1594 (R.A. Utrecht, arch. kapittel v. St. Marie, 720) blijkt, dat er toen 54 Hilversummers land (d.w.z. hooiland) onder Kortenhoef in gebruik hadden. Eerder was er sprake van iets dergelijks ten aanzien van een klein aantal en dat in alle veenlanden te zamen. Dit wijst wel op uitbreiding van het agrarisch bedrijf.

Toch lijkt het weinig waarschijnlijk, dat de groep boeren veel tot de groei van de middelen van bestaan heeft bijgedragen. Die zal vooral gevonden moeten worden bij de niet-agrariërs, waarvan het aantal van circa 60 tot circa 160 is toegenomen. Deze groep zal ook wel het meest open gestaan hebben voor het aanpakken van nieuwe mogelijkheden.

De Reformatie bracht een nieuwe differentiatie van de bevolking met zich, namelijk die tussen katholieken en protestanten. Deze heeft funeste gevolgen gehad voor de levenssfeer binnen het dorp. Tevoren zal het dorpsbestuur in handen geweest zijn van hen, die in de praktijk de belangrijkste figuren gebleken waren. We weten niet in hoeverre deze personen tot het nieuwe geloof overgegaan zijn. Maar wel weten we, dat de protestanten aanvankelijk maar klein in aantal waren. Tal van vroegere bestuurders zullen het hebben moeten aanzien, dat zij aan de kant gezet werden. Hun bestuursfuncties hadden wel niet zo veel om het lijf, maar ze brachten toch een zeker aanzien mee en vooral macht. Van veel verdere strekking was het verbod om de katholieke godsdienst in het openbaar uit te oefenen. Dat trof dat hele volksdeel.

Aan de andere kant hadden de protestanten het ook niet gemakkelijk, vooral in het begin. Klein in aantal als ze waren, heeft het grote moeite gekost om een eigen predikant te krijgen. Toen die tenslotte kwam moest zijn hulp eerst met Laren gedeeld worden. En nog gelukte het niet hem te behouden. Grote moeilijkheden deden zich ook voor ten aanzien van het bezetten van de diverse bestuursfuncties. Lang niet altijd kon men daarvoor geschikte personen in eigen kring vinden, zodat men wel genoodzaakt was daarvoor katholieken aan te trekken. Die dan weleens van hun macht gebruik maakten om de protestanten dwars te zitten.

Bovendien haalden zij zich door dergelijke benoemingen terechtwijzingen van hogerhand op de hals. Wat er zo van de oude gemoedelijke dorps sfeer terecht kwam, laat zich raden. Mettertijd groeide de groep protestanten en kwamen dergelijke gevallen minder voor.

In deze periode heeft zich in Hilversum een merkwaardig verschijnsel voorgedaan op het gebied van het gebruik van persoonsnamen. Zoals te verwachten was in een dorp waar ieder iedereen kende, werd omstreeks 1500 de overgrote meerderheid van de bevolking alleen aangeduid met hun doopnaam

en patroniem (de doopnaam van de vader). Blijkens het koptiende-materiaal had slechts circa 10% nog een ander naamsbestanddeel, dat ik een toenaam zal noemen, omdat het onzeker is of het al een geslachtsnaam was. (Het kan iets zuiver persoonlijks geweest zijn, zoals de aanduiding van beroep, herkomst, persoonlijke eigenaardigheden, enz..) Bedoeld percentage is voor de nieuw-aangeslagenen vrij geleidelijk (na 1600 iets versneld) gestegen tot nabij 40 omstreeks 1650. Deze stijging mogen we beschouwen als een gevolg van de contacten met de buitenwereld (vooral de steden), waar de ontwikkeling op dit punt al veel verder voortgeschreden was. Men kende daar bovendien die vader van het patroniem niet.

Daarnaast blijkt uit ditzelfde materiaal, dat zich in de tweede helft van de zestiende eeuw een tegenbeweging heeft voorgedaan. Zoons van vaders met een toenaam zijn ingeschreven zonder die toenaam. Bij het nageslacht duikt die dan soms veel later toch weer op. Dr. P.J. van Bremmen heeft dat aan de hand van dit materiaal bewezen voor het geslacht Vlaanderen. (Onze Geslachten, 1954, afl. 5/6.) Zelf is mij dat gelukt voor een tak van het geslacht Brouwer. Maar het is ongetwijfeld een algemeen verschijnsel geweest.

Ik waag de veronderstelling, dat dit samenhangt met het uitbreken van de Tachtigjarige Oorlog. Toen waren die toenamen hier nog verre van algemeen en zullen als een nieuwigheid beschouwd zijn. Bovendien ging het verzet tegen het Spaans bewind onder meer op grond van daardoor ingevoerde nieuwe bestuursmaatregelen, en kon zo'n toenaam gebruikt worden om iemand beter te identificeren. En dat kon in die troebele tijd weleens gevaarlijk zijn. Dat die afschuw van het gebruik van toenamen zo lang geduurd heeft (in de gevallen van Vlaanderen en Brouwer tot in het derde kwart van de zeventiende eeuw) wijst er mijns inziens op, dat het hier een kwestie van mentaliteit is geweest en niet alleen van opportuniteit.

Tegelijkertijd heeft zich op het gebied van het gebruik van namen iets anders voorgedaan, namelijk

het zogenaamde dubbele patroniem (namelijk de doopnamen van vader en grootvader). In het algemeen zal men dit aantreffen in een gemeenschap waar toenamen nog zeldzaam zijn, maar de bevolking zo sterk groeit, dat de gebruikelijke doopnamenvoorraad ontoereikend wordt om met doopnaam en patroniem te kunnen volstaan. Hier deed zich zo iets al enigszins voor in het begin van de zestiende eeuw. Maar het vertoont opnieuw een stijging in het laatst van die eeuw en blijft op betrekkelijk hoog niveau tot in de tweede helft van de zeventiende eeuw.

Als gevolg van beide verschijnselen is voor alle aangeslagenen te zamen het percentage toenamen voor zowat de hele duur van de Tachtigjarige Oorlog vrijwel constant gebleven. Het aantal nieuwe dragers van toenamen woog vrijwel op tegen het aantal uitgeschrevenen mét toenamen. (Dat uitschrijven gebeurde soms vrij lang na 's mans overlijden, namelijk als de boedel om een of andere reden onverdeeld was gebleven.)

In het volgende artikel zal nader op een en ander worden ingegaan.

Openbare Verkoop

op **Woensdag 27 November 1889**, des voormiddags te 11 uur, in het hôtél "Het Hof van Holland" te **HILVERSUM**, door de Notarissen **P. C. LASONDER** en **K. J. PERK**, van:

HET ZEER UITGEBREIDE Loosdrechtsche- of Emtingsbosch,

onder **HILVERSUM** nabij Loosdrecht, ter oppervlakte van bijna negentig **HECTAREN**, bevattende **Mast- en Dennen Bosschen, Beuken- en Eiken Lanen** en eene groote uitgestrektheid uitmuntend **Eiken- en ander Hakhout**, waarin ruime **Bouwmanſwoning** met **Koe- en Paardenſtalling, Schuren en Hooiberg**.

Deze possessie grenst ten westen aan de Naarder Kerkelanden en wordt verdeeld in vijf onderdeelen, ſzonderlijk en gecombineerd, zooals bij de billetten in het breede is omschreven en ter plaatſe door nummerpalen is aangewezen.

VOORTS:

Een uitstekend perceel Wei- en Hooiland,

liggende onder **LOOSDRECHT**, ten westen van- en aan de Naarder Kerkelanden, aan de grens der gemeente Hilversum, ter grootte van **2 HECTAREN, 32 AREN, 70 CENTIAREN**.

De perceelen geven voorts eene **AANZIENLIJKE WILDRIJKE JACHT**.

Nadere inlichtingen zijn te bekomen bij de Notarissen **P. C. LASONDER** en **K. J. PERK** te Hilversum.

Gedrukt bij **JOHN GERADTS & COMP.** Hilversum.

Bron: Gooi & Eemlander, zaterdag 16 november 1889